

A nemzeti emlékezet tudománya

(TV-beszélgetés a hungarológiáról)

Hanák Péter: A magyarságtudományt a két világháború közötti politika és publicisztika nacionalizmusa diszkreditálta. 1945 után sokan ideológiailag sem tartották hibátlannak ezt a közösséget és egységet sejtető gyűjtőfogalmat. Annál meglepőbb, hogy az elmúlt néhány évben ismét visszatért, ismét polgárjogot nyert, és pedig nemcsak a közéletben, nemcsak az irodalomban, hanem újabban a tudományos kutatásnak is tárgya lett. Ebben a minőségében latin tógába öltözik, és a hungarológia nevet veszi fel, amint ez nemrégiben most augusztusban történt. Ekkor rendezték a hónap közepén Budapesten a hungarológiai kongresszust. A sajtó, a televízió közvetítette vagy legalábbis hírt adott erről a kongresszusról, s a közvélemény felfigyelt rá. Úgy gondolom, sokan nem is eléggé értették, sokak számára nem volt teljesen világos, hogy mit takar a hungarológiafogalom. Vajon egy új tudományról van-e szó, amelynek a tárgya a magyarság, vagy több tudományágnak tudományközi interdiszciplináris együttműködéséről és közös kutatások eredményének valaminő szintéziséről? Ezekről a kérdésekről és magáról a kongresszusról beszélgetünk most a kongresszus rendezőivel, inspirátoraival, Köpeczi Bélával, Klaniczay Tiborral és Béládi Miklóssal. Először Klaniczay Tibort, a Filológiai Társaság főtákarát kérdezem.

Klaniczay Tibor: A hungarológia tulajdonképpen gyűjtőfogalom, ez alatt értjük a magyar népre, etnikumra, nyelvére, kultúrájára, történetére vonatkozó kutatások, tudományos kutatói tevékenység összességét. Vagyis egy interdiszciplináris feladatkörrel van szó, ahogyan Hanák Péter említette is, ahol nem egy tudományág azonosságáról, hanem több tudományágnak egy közös tárgyra irányuló tevékenységéről van szó. Ebben a vonatkozásában egy sorba tartozik számos hasonló kutatási területtel, kutatási ággal, melyek jól ismertek a nemzetközi tudományos életben, mint a germanisztika vagy polonisztika, vagy turkológia, vagy sinológia és így tovább. Ezek mind egy-egy civilizáció, egy-egy nemzeti civilizáció komplex kutatását tűzik feladatuk, esetleg több rokon nép civilizációjának együttes kutatását, mint a skandinavisztika.

Ezek sorába lépett be most újabban a hungarológia is, mint egy új nemzetközi tudományág, mint ennek a nemzetközi együttesnek egy része. Kissé az utolsók között, hiszen Európa majd minden nemzeti civilizációjának kifejlődött már a hasonló kutatási tevékenysége, sőt mindez nemzetközi szinten, nemzetközi szervezetben realizálódott. A kérdés megértéséhez nagyon fontos hangsúlyozni külön is ezt a nemzetközi szempontot. Ugyanis így együtt, a magyar civilizáció, a magyar nép kultúrája, nyelve kutatásának elsősorban a világ kultúrájának, civilizációjának a színterén van igen nagy jelentősége. Hiszen a világ kultúrája a nemzeti kultúrák együtteséből áll, és ebben a szintézisben mindegyiknek megvan a maga helye. Nem mondhat le egyetlen ország sem, egyetlen nép sem, így a miénk sem, más nemzeti civilizációk ismeretéről, és ugyanígy érthető, hogy a mi civilizációnk ismerete is beletartozik a világ kulturális közkincsébe. Ehhez természetesen meg kell hogy legyenek a feltételek. Meg kell hogy legyen a tudományos tevékenység. Tehát

így jelentkezik ebben a nemzetközi arénában a hungarológia, mint egyike az ilyenfajta tevékenységeknek. A másik, még magyarázó megjegyzés, hogy ezek a tudományszakok vagy tudományos feladatkörök történetileg bizonyos fokig a nyelvek vizsgálatán keresztül bontakoztak és fejlődtek ki, erősen nyelv- és irodalomközpontúak voltak, főként kezdetben, és sokszor ma is azok, vagyis filológiai központúak, a mi nemzetközi társaságunkat is épp ezért nevezzük Nemzetközi Magyar Filológiai Társaságnak, ugyanis egy-egy nemzeti civilizációnak a nyelv az egyik legfeltűnőbb ismertetőjele. És aki egy nemzeti civilizációval meg akar ismerkedni, az elsősorban a nyelvvel kell hogy megismerkedjen, azt kell hogy megtanulja, hiszen ez a kapuja az illető kultúra ismeretének. Éppen ezért a hungarológián belül is jelenleg erősen előtérben vannak a nyelv- és irodalomtudományi szempontok, ami azonban nem azt jelenti, hogy a hungarológia fogalma erre szűkül. Még kevésbé jelenti azt, hogy a határai tudományszakok szerint megvonhatók lennének, mint ahogy a hasonló más ilyen tudományszakoknál is hol kisebb, hol nagyobb mértékben magában foglalja mindig a történelem, művelődéstörténet, művészet, zene vizsgálatát is.

Béládi Miklós: A hungarológia nemzetközi együttműködése, nemzetközi művelése, előmozdítása érdekében alakult meg az a társaság, amelyről az előbb Klaniczay Tibor beszélt, a Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság. 1977-ben tartottuk az alakuló közgyűlést Nyíregyházán. Elmondhatjuk tehát, hogy a társaság még nem néz vissza nagy múltra, ennek ellenére merhettük vállalni már azt, éppen a hungarológia fejlődése adott erre lehetőséget, hogy megrendezzük az I. nemzetközi hungarológiai kongresszust Budapesten. A kongresszus két témakört tűzött ki. Az egyik úgyszólván magától értetődő volt, hogyan áll a hungarológia oktatása a világon? A mi környékünkön, a szomszéd államokban, Európában és másutt. Ebből a témakörből mintegy negyven előadást hallgathattak meg a résztvevők. A másik témakört, amely A magyar vers címet viselte, úgy jelöltük ki, hogy egyaránt alkalma nyíljon e három tudományág képviselőinek a témához való hozzászólásra. A magyar vers vizsgálható nyelvészeti, irodalomtörténeti és néprajzi szempontból, és ilyen módon elég nagy érdeklődés nyilvánult meg e témakör iránt is, 80-85 előadást hallgathattak meg a kongresszus vendégei a magyar vers tudományos tárgyköréből.

Hanák Péter: Ez a tájékoztató, azt hiszem, elég meggyőző volt abból a tekintetből, hogy miért így kellett indulni nyelvészettel, irodalommal, és miért volt célszerű a témakör korlátozása. Mi ugyan úgy éreztük, hogy kicsit kimaradt a történelem, hogy talán a történelmet már az indulásnál is jobban be lehetett volna vonni, de azért meggyőző, amit Klaniczay Tibor mondott, hogy minden ilyen nemzetet foglalkozó külön tudományág, turkológia vagy sinológia is valószínűleg ugyanígy kezdte, s a történetiség gondolata nem maradt ki, nem is maradhatott ki, hiszen a legégetőbb problémákra gondolva, az etnogenezisre, miből jött a magyarság? Ez már történeti kérdés. Hiszen vitában állunk a sumer eredet legendájával vagy mítoszával, újból felújult a török eredet vagy a török meghatározottság. Nagyon komolyan állítják és bizonyítják ezt a tételt újból, úgyhogy egy kicsikét a múlt századi finnugor–török kérdés ismét felújult. Ez történeti kérdés. De a nemzetivé válás is történeti kérdés, és úgy is érzem, hogy a történetiség alapozná meg, voltaképpen helyezné valahogy a társadalom és a történelem összefüggésébe. Na de hát erről meggyőző magyarázatot kaptunk. Most az a kérdés, hogy miben különbözik ez a ma újból induló, nagyon biztatóan induló közös tudományos kutatás a múltban is folytatott hungarológiádtól vagy magyarságtudománytól. Hiszen a téma nem ezen a néven, de már az első világháború előtt is élt a hazai tudományosságban. Ezen a néven már az 1930-as években meg is alapozta önmagát. Mi az, ami ebből kontinuuus, folytatható, átvehető, és mi az, ami nem vehető át, mi az, ami új a magyarságtudományban?

Köpeczi Béla: Azt hiszem, hogy érdemes azzal kezdeni, hogy közvéleményünkben él egy olyan tudat, hogy maga a magyarság tudomány, úgy ahogy van, egészében, vagy úgy, ahogy volt, a maga egészében tulajdonképpen egy nacionalista stúdium, amelyiken túlhaladott az idő, mint állítólag minden nacionalizmuson, tárgyában és módszerében, szemléletében egyaránt anakronisztikus. Nos,

ha egy kicsit közelebből megvizsgáljuk a magyarságtudomány történetét, akkor azt állapíthatjuk meg, hogy egyáltalán nem ilyen egyszerű képletről van szó. Igaz, hogy a 20. század első felében a nemzeti kérdéssel szoros kapcsolatban merült fel annak az igénye, hogy a nemzettel, a nemzet lényegével, jellemével, kultúrájával, sorsával külön kell foglalkozni, és hogy azokat a tudományokat fel kell használni ennek a tanulmányozására, amelyek valamilyen kapcsolatban vannak magával a tárggyal. Az antropológusok, köztük Bartucz Lajos, a magyar faj kérdésével kezdtek el foglalkozni, és tudjuk, hogy ennek milyen következményei, milyen politikai, ideológiai következményei lettek. A filológiában Gragger Róbert mondta el először, hogy a nyelv- és irodalomtudománynak – és bizonyos mértékig persze a történettudománynak – hogyan kell foglalkoznia a magyar alkattal, a magyar jellemmel. Azt lehet mondani tehát, hogy a hivatalos tudományosság kezdte el tulajdonképpen a magyarságtudomány körüli bábáskodást.

De egyoldalúak lennének, hogyha csak ezeket a kezdeteket néznénk. Itt van előttem a Magyarságtudomány című folyóirat, azzal a felírással, hogy szerkeszti Ortutay Gyula, az első száma megjelent 1935 júliusában. Elég ennek az első számnak a szakembergárdáját megnézni, hogy meggyőződjünk arról, hogy egyáltalán nem csak az a bizonyos nacionalista magyarságtudomány létezett a két világháború között. Németh László, Monti János, Tolnai Gábor, Baróti Dezső, Erdei Ferenc, hogy csak néhány embert és csak néhány nevet említsek, jelképezik, illusztrálják azt az irányzatot, amelyet ez a magyarságtudomány képviselni akart. Ortutay Gyula bevezetőjében azt írta, hogy magyarságtudományra azért van szükség, mert szükség van arra, hogy a magyar nép, a magyar sors, a magyar valóság és magatartás kérdéseit tanulmányozzuk. A hivatalos nacionalista magyarságtudomány arra törekedett, hogy mindenekelőtt a szellemtörténethez kapcsolódjék, a német szellemtörténethez kapcsolódjék, és ilyen módon szemléletét és módszerét ez meghatározta. Az a magyarságtudomány, amelyikről most beszélek, az Ortutay által szerkesztett Magyarságtudomány című folyóirat köré sereglett gárda, arra törekedett, hogy a szellemi tényeket, a kulturális tényeket összekapcsolja a gazdasági, társadalmi kérdésekkel. Tehát egyszerre jelentkezett egy bizonyos fajta, ha tetszik úgy mondhatnám, társadalmi érzékenység, és ugyanakkor a történetiség, a sajátosság, a különlegesség keresésének az igénye ennél a társaságnál. Hadd tegyem hozzá, hogy mindjárt úgy indult ez a magyarságtudomány, mint összehasonlító, mint komparatív tudomány ebben a gárdában. Németh László írja, hogy a magyarságtudomány önmagában nincsen. A magyarság valóságát, sorsát, jellegét és szellemét csak akkor lehet meghatározni, hogyha összehasonlítjuk más népekkel, más kultúrákkal. És Németh Lászlónak az volt az újítása e tekintetben, hogy ő a közép-kelet-európai népekhez és kultúrákhoz igyekezett hasonlítani a magyart. 1937-ben ez a folyóirat megszűnt, nem tudott tovább fennmaradni, és akkor a 30-as évek végén egy érdekes, új fordulat történt. Azok, akik a szellemtörténetből jöttek, és bizonyos fokig a hivatalos magyar tudományosságot képviselték, sok fenntartással a korabeli rendszerrel szemben, nos, ezek közül sokan maguk is hívei lettek a magyarságtudománynak, és Eckhardt Sándor 1939-ben a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetemen megalakította a Magyarságtudományi Intézetet. Ugyanebben az esztendőben megjelent Szekfű Gyula szerkesztésében a *Mi a magyar?* című kötet, amelyik rendkívül nagy visszhangot váltott ki, sok vitára adott és ad ma is alkalmat. A Magyarságtudományi Intézet kötetek sorát adta ki, hadd említsek egyetlen jellegzetest, amelyik 1941-ben látott napvilágot, az a címe, hogy *Úr és paraszt a magyar élet egységében*. Gondolom, hogy maga a cím is felhívja a figyelmet arra, hogy itt természetesen nem valamiféle osztályharcos álláspontokról van szó, hanem inkább egy egyeztető kísérletről. De hozzá szeretném tenni, az a tény, hogy a parasztság története ilyen mértékben előtérbe kerül, az már ennek a társadalmi érzékenységnek a kifejezője is volt. 1941-től most már Eckhardt Sándor és Ortutay Gyula szerkesztésében újból megjelent a Magyarságtudomány című folyóirat, amelyik ebben az időben már erősebb történeti filológiai jellegű volt, de, és ezt nagyon lényegesnek tartom, határozottan németellenes orientációjú, fasisztaellenes folyóirat volt, természetesen a polgári gondolkodás keretei között. Én azt gondolom, hogy ez a rö-

vid történeti áttekintés is azt bizonyítja tehát, hogy a magyarságtudományt nem lehet egyszerűen a nacionalizmus gyehennájába betenni, a magyarságtudomány kezdeményezői között a magyar progresszió kitűnő képviselői is jelen voltak, és úgy gondolom, hogy van, amit folytathatunk ebből a magyarságtudományból, és van, amit kritikával kell illetnünk, vagy egyenesen el kell vetnünk.

Hanák Péter: Az elvi alapállásponttal teljesen egyetértek. Nagyon sok minden folytatható és folytandó. Különösen hangsúlyoznám én is azt, hogy a maga idejében, a 30-as évek második felében és a második világháború idején egyszerűen politikai tett volt, kiállítás, állásfoglalás volt a faji szemlélettel szemben, a magyarságnak faji jelleg szerinti meghatározásával, egyáltalán az egész német szellemi behatolással szemben. Hát itt Köpeczi Bélához csatlakozva, az 1939-ben megjelent, Szekfű által szerkesztett *Mi a magyar?* kötetre utalnék, meg számos tanulmányára. Hivatás és alkat, tulajdonképpen mind a kettő benne van ebben a kötetben. Az is teljesen igaz, hogy ennek egyrészt komparatiztikus, összehasonlító módszere, történetisége, társadalmi érzékenysége ma is átvehető, vagy legalábbis kritikával folytatható. De azért mégiscsak úgy gondolom, hogy más egy irányzatnak, egy állításnak a korabeli történeti és politikai értéke, és más a jövő számára szóló ideológiai vagy jövő számára szóló eszmei mondanivalója. Itt én érzek egyfajta konzervatívizmust, ahhoz a történelmi magyarságfogalomhoz való viszonyulást, amely talán a reformkorban dolgozódott ki, s a dualizmus korában nyert alakot. Ez a történetiség Szent Istvánra visszavezetve, amely valahogyan az immobil magyar agrártársadalom értékeit tette meg vezető értékeké. Hadd mondjam el, hogy az egyik legjobb és legmegragadóbb tanulmányra, a Babitséra utalnék, amely most jelent meg különkiadásban, aki természetesen nagyon-nagyon tágkeblűen, nagyon liberálisan vonta meg a magyarság történeti határait és fogalmát, mégis az újhoz való alkalmazkodásban megőrzendőnek érezte és nyilvánította a keleti lomhaság megőrzését, mert ez az inercia, ez a tehetetlen lomhaság tartott meg bennünket ezer esztendőn keresztül. Én ezzel szemben most azért az Ady-nemzedéknek, Adynak, Bartóknak, festőinknek, radikálisainknak az újító magyarságához, a demokratikus, progresszív és újító magyarsághoz nyúlnék vissza, amelyet bizonyos értelemben a népiesek és a szocialisták, kommunisták képviseltek a következő évtizedekben.

Köpeczi Béla: Én azt gondolom, hogy a legkevésbé időálló része ennek a magyarságtudománynak mindaz, ami a nemzetkarakterológia problematikájához kapcsolódik. Ennek a nemzetkarakterológiának a legkülönbözőbb termékeit ismerjük, már tulajdonképpen a középkortól kezdve. Bizonyos sztereotípiákat, amelyek nagyon belementek a köztudatba, és nemcsak a magyar, hanem a külföldi köztudatába is. A magyarokról nemcsak Babits mondta el ezt a keleti inerciát, hanem már a reneszánsz történészei is, vagy a 17–18. századi francia geográfusok és történészek is. Tehát vannak bizonyos sztereotip nemzetképek, amelyek tovább élnek. Természetesen érdekes ezeknek a kutatásával is foglalkozni, de én azt hiszem, hogy azért a mai magyarságtudomány, a mai hungarológia számára talán az adja a legkevésébbet, ha ilyen kuriózumok gyűjteményének tartjuk. Ha jellemeiket akarunk meghatározni, tehát magyar jellemeit akarunk meghatározni, más utakon és módokon kell elkezdenünk a dolgot.

Klanczay Tibor: Én azt hiszem, hogy a kevésbé termékeny kérdésfeltevések közé lehet sorolni magát a „Ki a magyar?”, „Mi a magyar?” kérdésfeltevést is. Hiszen ez végső fokon valamiféle modellt akar kialakítani, egy statikus modellre vezet, ami egyúttal előbb-utóbb inkább korlátozó jellegű, mert implicite magában foglalja azt is, hogy mi nem a magyar, ki nem a magyar, és minden ilyen törekvés végső fokon szegényítéshez vezet. A mai hungarológiának elsősorban arra kell törekednie, hogy minél sokszínűbben, minél teljesebben, a legtágabb, legfinomabb vonatkozásaiban is vizsgálja mindazt, ami a magyar nép történeti útjával, kultúrájával összefügg, és abból nem desztillálni próbál valamiféle, valamilyen módon meghatározható magyar lényegét, hanem mint minden nemzeti civilizációt, a maga komplexitásában, ellentmondásaiban, sokszínűségeiben és elhatárolhatatlanságában vizsgálja.

Hanák Péter: Mihez való elhatárolhatatlanságában?

Klaniczay Tibor: Más nemzeti civilizációkhoz való elhatárolhatatlanságában, hiszen hány olyan írónk van, akit egyszerre tekint írójának több nemzet is. Janus Pannonius éppúgy írója, költője – és ünnepelt költője – a horvátoknak, mint a magyaroknak, vagy egy kevésbé ismert erdélyi költőt, és kora egyik legkitűnőbb muzsikuskát, Kájoni Jánost említsem, aki magyarul írta ugyan a műveit, de magát valachusnak, románnak vallotta. Hol határolunk itt el?

Hanák Péter: Könnyű a példákat a középkorból vagy kora újkorból hozni, de már sokkal elhatárolhatóbb a dolog, ha a nemzet kialakulásával, a közép-kelet-európai nemzetek kialakulásával kapcsolatosak. A 19. századi viták is tulajdonképpen innen jönnek. Én egyetértek azzal, hogy nem lehet egyszer és mindenkorra érvényes kategóriákba és sémákba sorolni, hogy ki a magyar és mi a magyar. Magát a kérdésfeltevést így nem vetném azért el, mert minden nemzedéknek meg kell határozni a helyét a világban, és azt is, hogy mégis kiket ért oda, kikkel foglalkozik. Egészen gyakorlati kérdés: ha nem határozzuk meg, hogy ki a magyar, kik tartoznak a magyarságba, akkor vajon foglalkozik-e ez a tudomány az erdélyi magyar irodalommal, a szlovákiai magyar irodalommal vagy a nyugati magyar irodalommal? Ez olyan gyakorlati kérdés, amihez el kell döntenünk, alapvetésül, hogy ma kit tartunk a magyarság soraiba tartozónak. Ez nem ezer évre érvényes fogalom. Én mégis azt gondolom, hogy ne vessük el mai vitánkban sem teljesen azt, hogy ki a magyar és mi a magyar. Nem olyan értelemben, hogy nemzetkaraktert határozunk meg, hanem hogy mi a helye a magyarnak.

Köpeczi Béla: Azzal, hogy a nemzetkarakterológiát mint tudományt megkérdőjelezzük, nem kérdőjeleződik meg az, hogy vannak nemzeti sajátosságok. Tehát azt a kérdést fel kell tenni, hogy a hungarológia maga mit állapít meg a magyar kultúráról, a magyar valóságról. Én nagyon szeretném hangsúlyozni, hogy e tekintetben szívesen térek vissza ahhoz a hagyományhoz, amelyik Németh László, Erdei Ferenc hagyománya. Hadd utaljak itt arra, hogy Erdei Ferenc volt az, aki ezekben a vitákban nagyon erőteljesen hangsúlyozta a gazdasági-társadalmi vonatkozásokat, azért, hogy a valóságot ne egyszerűen a szellem ilyen vagy olyan megnyilvánulásának tekintsük, hanem a valóságot a gazdasági és a társadalmi helyzetben lássuk és keressük. Azt gondolom, hogy érdemes visszatérni erre a hagyományra, és megvizsgálni azt, hogy ezek a sajátosságok hogy jelentkeznek, nemcsak a magyar szellemben (nem vetem el a szellem kifejezést sem természetesen), hanem mindabban, ami a magyar fejlődésben benne volt gazdaságban és társadalomban is. És mindezek hogyan határozzák meg a különböző időszakokban a különböző jellemző tulajdonságokat, mert én azt hiszem, hogy a nemzetkarakterológiának egyik nagy bűne az, hogy statikussá teszi, ahogy Klaniczay Tibor is mondta, statikus modelleket próbál felállítani, függetlenül attól, hogy milyen korszakról van szó, milyen társadalmi helyzetekről, milyen kulturális körülményekről.

Klaniczay Tibor: Szeretnék még ehhez hozzászólni. Kérdéses számomra, hogy a végső, ha úgy tetszik, vizsgálendő feladat vagy kutatási cél valóban valamilyenfajta lényegnek a megragadása-e? Vagy ha tetszik, hát a lényegnek, ez a lényeg csak nagyon elvontan határozható meg, mintegy történetileg állandóan változó, mindig átalakuló, és újra átalakuló, nem bizonyos sajátosságokat? Hiszen nemzeti sajátosságok kétségkívül vannak, de a nemzeti sajátosság az semmi más, mint egy társadalom, egy nemzeti társadalom történeti útjának valamiféle lecsapódása különböző adottságokban. S ennek a történeti útnak a változása kiküszöböl sajátosságokat, újakat hoz megint. Na most a hungarológia, érzésem szerint, nem azért fontos, hogy minél közelebb kerüljön, minél jobban definiálni próbáljon ilyen sajátosságokat, hanem hogy minél teljesebben értse meg és tárja föl az emlékhanyagát, a forrásait, dolgozza ki az összefüggéseit, a törvényszerűségeit a kultúra, a civilizáció egész mozgásának, amiben kifejeződik lényegében ennek az etnikumnak, ennek a nemzetnek a történeti útja.

Köpeczi Béla: Igen, de én azt hiszem, hogy van ennek a tudományos kutatásnak egy társadalmi funkciója, és ezt a társadalmi funkciót is tekintetbe kell venni. A nemzet problematikájának a 20. század végén is megvan a maga korszerűsége. Namármost azok, akik egy nemzet tagjának érzik magukat, szeretnék tudni, hogy miért tagjai ennek a nemzetnek? Tehát tulajdonképpen a nemzeti öntudat kérdéseiről is szó van akkor, amikor hungarológiáról beszélünk. Én azt hiszem, hogy a mi nagy előnyünk most az, hogy a nemzethez való tartozást sokkal szélesebb körben végezhetjük el, tehát valóban összehasonlító alapon, de az egyetemes és a különös dialektikája alapján, hogy ezt a nagyon teoretikus kifejezést használjam. Tehát az emberiséghez és a magyarsághoz való tartozás alapján. A specifikumok keresése a jelenlegi helyzetben, nem hiszem, hogy kizárhatja azt, hogy emberiségben gondolkozzunk, hogy Európában gondolkozzunk, hogy Közép- és Kelet-Európában gondolkozzunk. A másik, azt hiszem, nagyon jelentős dolog az, hogy a nemzeti tudatra ébredés az hozzákapcsolódik a történelemhez, és most ezt széles értelemben használom, nemcsak a történettudományra gondolok, hanem a történetiségre, az összes történelmi stúdiumra, amelyek a történetiséget felszínre hozhatják, tudatossá tehetik. Ha nem így volna, nem értenék meg azt a nyugtalanságot, ami nemcsak Magyarországon, de a világon mindenütt jelentkezik a nemzeti kérdéssel, a történelmi tudat kérdésével kapcsolatban.

Klanciczay Tibor: Ezzel én teljesen egyetértek, csak szerintem egy kicsit elkanyarodtunk a kiindulóponttól, nevezetesen magától a nemrég lefolyt hungarológiai kongresszus problematikájától és egyáltalán a nemzetközi hungarológiának mint olyannak a kérdésétől. Ez egy kicsit más kérdés, vagy ha tetszik, a kérdésnek egy egészen más aspektusa, mindenesetre nem az, amivel, mondjuk a mi nemzetközi társaságunk foglalkozik. Ugyanis kétségtelenül igen lényeges kérdés a nemzeti önismeret, a nemzet önszemlélete, és nyilvánvalóan ez kapcsolódik a hungarológia problémaköréhez. De ezek a nemzetközi tudományszakok, amelyekre itt utalás volt italianisztikától szlavisztikáig és így tovább, ezek lényegében egy bizonyos nemzetközi szintérről néznek vissza egy-egy nemzeti kultúrára, azt figyelve, hogy az mit ad, hogy helyezkedik el az emberiség összcivilizációjában. És nyilván ebből a szempontból ezeket a tudományszakaszokat nem tekintik az illető nemzet ügyének. A hispanisztikát senki sem tekinti a spanyolok ügyének. Nemcsak azért, mert spanyolul nemcsak Spanyolországban beszélnek, hanem a világ számos más országában is, de azért is, mert a spanyol kultúrát a világ kultúrájának, lényeges értékének tartják, és arról a nem spanyol sem mond le. Ennek következtében a nemzeti kultúrák vizsgálatában óriási szerepe van a nem szorosán hozzájuk tartozóknak. Nagyon lényeges is hangsúlyozni, hogy a hungarológia nem a magyarok tudománya, hanem a magyarokról szóló tudomány, amelynek a vizsgálatában semmivel sem kisebb a szerepe olyannak, akinek se ismerőse, se őse nem volt soha magyar, mint annak, aki Magyarországon él, vagy nem Magyarországon él, de magyar származású. Ebből a szempontból nyilvánvaló, hogy ezen a nemzetközi szintéren nem úgy jelentkezik ez, mint valamiféle nemzeti sorskérdés, mint a nemzeti önismeret kérdése, hanem mint az emberi civilizáció egyik értékének, egyik sajátos értékének a vizsgálata, mégpedig elfogulatlan vizsgálata. És nagyon szeretném hangsúlyozni, hogy ez az elfogulatlan vizsgálat, ez a kívülről jövő elfogulatlan vizsgálat óriási eredményeket mutathat fel. Hogy eddig a magyar tudományban, a magyarokra vonatkozó tudományban ilyen kevés történt, ez nagyon sajnálatos, ez éppen a helyzetünk elmaradottságát mutatja. Mert egyébként, ha az angol irodalomról csak azt tudnánk, amit az angolok írtak róla, akkor feleannyit tudnánk, mint amit tudunk annak következtében, hogy ismerjük azt is, amit a németek, franciák, oroszok írtak róla. Vagy az olasz nemzeti kultúrájának igazán a legnagyobb fejezete a reneszánsz, de nem így ismerjük, ha egy svájci német tudós, Burchardt fel nem ismeri ennek az igazi nagy jelentőségét. Mi is azt várjuk, és ez a lényeg, a hungarológia nemzetközi fejlődésétől, hogy felismerjenek külföldi, nem magyar kollégáink olyan sajátosságokat, olyan értékeket a mi nemzeti kultúránkban, amelyekkel szemben mi eddig süketek és vakok voltunk, mert tradíciók kötöttek, mert az iskola nevelése, ilyen-olyan szempontok korlátoztak a felismerésében. Tehát azt mondhatnám, hogy a

nemzeti tudományok nemzetközi művelése óriási gazdagodással járhat a nemzeti kultúra szempontjából, így tehát én a hungarológiát úgy fogalmaznám meg, hogy az a magyarságra vonatkozó tudományos kutatásoknak az összefogása nemzetközi szinten, nemzeti elfogultság, sőt nemzeti elkötelezettség nélkül.

Béládi Miklós: Ebből, amit Klaniczay Tibor elmondott, világosan látható, hogy a hungarológiát több oldalról közelíthetjük meg. Nagyon röviden csak annyit mondanék, hogy nem jogosulatlan, hogyha a magyarországi magyar hungarológus nézőpontjáról is beszélünk. Én Köpeczi Béla előbbi szavából ezt a nézőpontot, illetve ebből a nézőpontból föltárt dolgokat véltem kihallani. Azt ti., hogy a magyar nyelvészet, néprajz és irodalomtörténet egy olyan tárgyra irányul, a magyar nyelvre, az irodalom alkotásaira, a népi kultúra termékeire, amelyek részint tükröznek történeti adottságokat, de ezek mellett hordoznak olyan sajátosságokat is, amelyek hozzátartoznak az etnikai öntudat, önismeret kérdésköréhez, illetve ismeretanyagában benne foglaltnak. Azt mondhatnám tehát, hogy a hungarológia a magyarországi magyar hungarológus számára jelentheti e kutatások révén a nemzeti emlékezet ápolását, azoknak a kulturális javaknak ápolását, föltárását, amelyek a nemzeti emlékezetet számunkra, ma élő emberek számára valóban rögzítik.

Hanák Péter: Világos, hogy két aspektusa van a kérdésnek, egy szorosan tudományos és nemzetközi kitekintésű, nemzetközi összehasonlítás, és a magyarországiak számára az, hogy itt élünk, s ezzel számunkra kimondta a kulcsszót: hogy sorskérdés, történelmünk átélésének és továbbfolytatásának kérdése. Szóval ha úgy érezted, hogy elhajlás volt egy kicsikét, hát hadd hajoljunk még jobban el a tekintetben, hogy térjünk el a témától, nézzük meg a belső oldalát is, és ne csak a külső oldalt. Tehát Köpeczi Béla utalt rá, mi tette aktuálissá, s melyek a problémáink belülről nézve nekünk a magyarságtudomány kutatásával.

Köpeczi Béla: Én azt hiszem, hogy lehet egy tudományos szempontot is elmondani mindamelllett, amit mi itt elmondtunk Béládi Miklóssal a belső magyar hungarológiáról. A tudományos szempont egyszerűen az interdiszciplinaritás szempontja. Arról van szó, hogy bennünket is érdekel az, nemcsak a külföldi szemlélőt, hogy a tudomány eszközeivel hogyan tudjuk a legjobban megvilágítani azokat a folyamatokat, amelyek a mi múltunkban végbementek, vagy a mai társadalmunkban végbemennek. Én egy összefogó szempontnak vagy egy összefogó módszernek, megközelítésnek tartom, tehát valóban több tudományág együttműködésének a magyar hungarológus számára is ezt a magyarságtudományi szempontot. Na most már hozzá kell tennem, hogy ezt a megközelítést én nagyon ifjú koromban éltem át, amikor Erdélyben születvén, és ott végezvén iskolai tanulmányaimat, szernbekerültem a több nép együttélésének a problémájával. Azt hiszem, hogy a hungarológia most már nemcsak az itthoni, a hazai magyar hungarológusok szempontjából érdekes tudomány, hanem rendkívül érdekes azok számára is, akik a határainkon túl élnek a szomszédos országokban, ahol mindennap szembetalálkoznak azzal a kérdéssel, hogy milyen volt a fejlődése annak a kisebbségnek, annak a nemzetiségnek, amelyik az adott ország területén él. Mi ennek a kultúrája, mi ennek a sorsa, hogy visszatérjünk a sorskérdéshez. Ilyen szempontból tehát majdnem azt mondhatnám, hogy ez a megközelítési mód az egzisztenciális megközelítési módja annak az értelmiséginek pl., aki Romániában, Csehszlovákiában vagy Jugoszláviában él. Én nem tartom véletlennek azt, hogy éppen Újvidéken alakult meg a Hungarológiai Intézet. Ez is egyik példa arra, hogy tehát ott hamar felmerült a szükségessége annak, hogy egy ilyenfajta összehasonlító tudományt műveljenek. Köpeczi Béla: Én azt hiszem, hogy lehet egy tudományos szempontot is elmondani mindamelllett, amit mi itt elmondtunk Béládi Miklóssal a belső magyar hungarológiáról. A tudományos szempont egyszerűen az interdiszciplinaritás szempontja. Arról van szó, hogy bennünket is érdekel az, nemcsak a külföldi szemlélőt, hogy a tudomány eszközeivel hogyan tudjuk a legjobban megvilágítani azokat a folyamatokat, amelyek a mi múltunkban végbementek, vagy a mai

társadalmunkban végbemennek. Én egy összefogó szempontnak vagy egy összefogó módszernek, megközelítésnek tartom, tehát valóban több tudományág együttműködésének a magyar hungarológus számára is ezt a magyarságtudományi szempontot. Na most már hozzá kell tennem, hogy ezt a megközelítést én nagyon ifjú koromban éltem át, amikor Erdélyben születvén, és ott végezvén iskolai tanulmányaimat, szernbekerültem a több nép együttélésének a problémájával. Azt hiszem, hogy a hungarológia most már nemcsak az itthoni, a hazai magyar hungarológusok szempontjából érdekes tudomány, hanem rendkívül érdekes azok számára is, akik a határainkon túl élnek a szomszédos országokban, ahol mindennap szembetalálkoznak azzal a kérdéssel, hogy milyen volt a fejlődése annak a kisebbségnek, annak a nemzetiségnek, amelyik az adott ország területén él. Mi ennek a kultúrája, mi ennek a sorsa, hogy visszatérjünk a sorskérdéshez. Ilyen szempontból tehát majdnem azt mondhatnám, hogy ez a megközelítési mód az egzisztenciális megközelítési módja annak az értelmiséginek pl., aki Romániában, Csehszlovákiában vagy Jugoszláviában él. Én nem tartom véletlennek azt, hogy éppen Újvidéken alakult meg a Hungarológiai Intézet. Ez is egyik példa arra, hogy tehát ott hamar felmerült a szükségessége annak, hogy egy ilyenfajta összehasonlító tudományt műveljenek.

Hanák Péter: Csehszlovákiában honismereti körök vannak, és művelődéstörténettel előbbre járnak, mint mi jártunk, előbb indultak, sőt az erdélyi magyar történetírás és irodalomtörténet, művelődéstörténet is sok szempontból előttünk jár. De én nem szeretnék megkerülni egy kérdést, amely bujkál itt mai beszélgetésünkben, amely tudományosan is megfogható. Nevezetesen, ha a hungarológiának tárgya a magyarság, akkor milyen az a mai magyarság, amelynek kultúrájával, nyelvvel, nyelvi fejlődésével, irodalmával és történeti sorsával foglalkozunk. De Köpeczi Béla az előbb szerintem nagyon helyesen mutatott rá arra, hogy az érdeklődésnek az aktualitását, időszerűségét az adta meg, hogy forrón pezseg ismét a nemzeti kérdés, akár Európa Nyugatját nézzük, akár a Távol-Keletet vagy Amerikát. Az etnikai csoportok reneszánszáról, az etnikai csoportok tudatának reneszánszáról van szó. Most ez az aktualitás kb. a 60-as évek végétől, a 70-es évtizedtől tart. Ez tette talán indokolttá azt is, hogy ilyen nagy figyelem fordult minálunk a hungarológia felé, hogy a társaság megalakulhatott, hogy a kongresszus létrejöhetett. De nagyon sok nehézséggel találkozunk, ha azt a gyakorlati kérdést tesszük föl, hogy ki tartozik ma a hungarológia tárgyához. Melyik magyarság? Csak az itt élő magyarság, mennyiben tartozik a szomszéd országok magyarsága, a kisebbségi sorsban élő magyarság, mennyire a Nyugatra távozott? És mi az álláspont e tekintetben?

Klanczay Tibor: Nyilvánvalóan mindegyik hozzátartozik. Nyilvánvalóan hozzátartozik a magyar etnikum, a maga egészében, bárhol is legyen és bármilyen szétszórtságban, hozzátartozik ugyanakkor Magyarország egész történeti múltjának a vizsgálata a maga egész komplexitásában, amely viszont, tudjuk, hogy több etnikumú ország és társadalom. Tehát itt mindenképpen a kérdés minél tágabb felfogásának vagyok a híve, és mindenfajta szűkítő tendenciával szemben szükséges itt fellépnünk, ami szerintem a tudománynak éppúgy érdeke, mint a nemzetnek. Hozzátenném mindjárt azt, hogy amit Hanák Péter említ, hogy a magyarok végül is nem egy nemzetállamot alkotnak, hogy a magyarok számos országban élnek, nagyobb tömbökben vagy diaszpórában szétszórva, ez gyakorlatilag differenciálja is ezt a magyarságot. Itt ez megint egy motívum, amely a hungarológiának a jelentőségét aláhúzza, ugyanis például, hogy csak az irodalomról beszéljek, bár ebben a kérdésben Béládi barátom az illetékesebb, ma nemcsak magyar irodalomról beszélünk, de magyar irodalmakról kell szükségképpen beszélnünk, és nyilvánvaló, hogy ezekben a dolgokban a közöset keresni a hungarológiának egyik feladata.

Béládi Miklós: Ehhez nagyon röviden egyetlen adalékot valóban mondhatnánk, példa gyanánt. Az e század 20-as éveitől kezdődően csak magyar irodalmakról beszélhetnénk, ha mindig szabatosan

fogalmoznánk. A köznapi nyelvben ettől természetesen eltérünk. Romániában, Csehszlovákiában, Jugoszláviában és a Kárpátalján önállóan élő, fejlődő kisebbségi irodalmak alakultak ki, amelyek különböző időpontokban, melyik előbb, melyik utóbb, később kicsikét hátramaradva, átalakultak autonóm, tehát saját szervezettel, intézményvilággal és önálló művészi értékeket teremtő nemzeti irodalmakká. De nem hagyhatjuk említés nélkül azt a tényt sem, hogy Nyugaton és tengerentúl, Nyugaton és Keleten, szétszórva a világban, a diaszpóra-magyarság is teremtett magának olyan irodalmat, amely szintén beletartozik az egyetemes magyar irodalomba azáltal, hogy értékteremtő része. Tehát nemcsak azért, mert könyvek jelennek meg magyar nyelven New Yorkban, Clevelandban vagy Párizsban, hanem azért, mert ezek hozzáadnak valamit ahhoz az irodalomhoz, ami a mi határainkon belül él és növekszik.

Köpeczi Béla: Én azt hiszem, el kell ismerni, hogy van egy olyan fogalom, hogy magyarság. Mégpedig úgy, ahogy Klaniczay Tibor elmondta, a szó nagyon széles értelmében, és ennek a magyarságnak vannak bizonyos közös ismertetőjegyei. Tehát az első és alapvető természetesen a magyar nyelv, bár még e tekintetben is vannak gondok, különösen ha a diaszpórát nézzük. A diaszpórában vannak ugyanis olyan kis csoportok, amelyek teljesen asszimilálódtak, és mégis éppen most, amikor a nemzeti identitás vagy az etnikai identitás kérdése felmerült, ők is felfedezik magyarságtudatukat, és megpróbálnak, ha nem másképpen, akkor angolul tájékozódni annak a népnek az irodalmáról, kultúrájáról, amelyikhez úgy érzik, hogy tartoztak vagy tartoznak ma is. Tehát én azt hiszem, hogy azért nagyon erősen hangsúlyozni kell, ami kiindulópontunk is volt, hogy a nyelv az összekötő kapocs ezek között a különböző magyar közösségek között, és a nyelv itt nem egyszerűen csak azt jelenti, hogy valamiféle jelrendszert használ, hanem azt jelenti, hogy egy bizonyos kultúrához is kapcsolódik. A nyelvében él a nemzet jelszó az nem is egyszerűen csak a nemzeti ébredésnek a jelszava volt, hanem ma is igaz az, hogy a nyelvhez hozzákapcsolódik a kultúra, és ezzel együtt hozzákapcsolódik a nemzeti tudat dolga is. Azt hiszem, hogy ezt azért érdemes hangsúlyozni, mert sokszor félreértések is adódnak abból, hogy miért érdeklődünk mi a határainkon kívül élő magyarok dolgai iránt. Ha feltételezzük azt, hogy van valami egység, vannak összekötő kapcsok, akkor azt hiszem, hogy egyáltalán nem nacionalizmus, hogyha ezt az érdeklődésünket megmutatjuk, gazdagodunk mi is ezáltal, és hozzáteszem, hogyha ezek különösen a nemzetiségek, de még a diaszpórák is, a híd szerepét tudják játszani Magyarország és az illető másik ország között, akkor gazdagodtak azok az országok is. Én úgy gondolom tehát, igaz, hogy eltávolodtunk a Magyar Filológiai Társaság és a kongresszus bizonyos szűkebbre szabott célkitűzéseitől, de akkor, amikor magyarságtudományról beszélünk, érdemes kiterjeszteni az érdeklődésünket erre is.

Hanák Péter: El is kellett távolodnunk egy kicsit a Filológiai Társaságtól. Ez annak a teljes elismerése mellett történik. Új, nagy problémával állunk szemben: a nemzet fogalmának, a nemzet társadalmi-történeti jelenségének újrafogalmazásával. Hát ha csak a magyarságot vesszük ma, itt kettős probléma van. Egyrészt nem egy országban él, tehát nem egy nemzetállamban, hanem sok országban megosztva. Azt is láthatjuk, hogy még a szocialista országokban sem azonos feltételek között. Nem azonos gazdasági-társadalmi feltételek vannak az egyes szocialista országokban, nem azonos autonómia, nyelvhasználat, kultúra, fejlődési lehetőség. A másik probléma pedig, hogy nem azonos társadalmi rendszerű országokban élnek. Ebből az következik, hogy igen differenciált lett az a magyarságkép, amely a reformkor nemzedéke számára olyan egységesnek, problémátlannak tűnt, ahogy azt Széchenyi vagy Kossuth megfogalmazta. Tehát egy nagyon bonyolult probléma, amely a történészek számára is nagy feladat, de valamennyi rokon tudomány számára is nagy feladatot jelent. És ez a tudományos feladat bizonyos politikumot tartalmaz, érdeklődik a szomszéd országok magyarsága iránt kulturálisan is, tudományosan is, és azért is, mert egy etnikai kulturális közösség áll fenn. Ebből a szempontból óriási jelentősége van a hungarológiának. Úgy érzem, a mai beszélgetésünkéből talán eléggé világosan kiderült, hogy ez egy kettős sugártörésű, kettős fényű

tudományág. Egyrészt egy külhoni tükör, mert megítélhetjük magunkat annak a tükrében, hogy hogyan látnak bennünket a külső kutatók: magyarságot, nyelvet, kultúrát, sorsot és történelmet, objektíve úgy, mint az emberiség nagy-nagy egyetemének egyik fajtáját, egyik nemzetét, népét, egyik kultúrkörét és civilizációját, tehát összehasonlítva, milyen rólunk a külső kép. De a hungarológia ugyanakkor egy belső önarckép is, egy belső tükör is, és ha a külső tükör és a belső tükör képét egymásra vetítjük, akkor egy csodálatos anatómiai, biológiai, pszichológiai képet kaphatunk. Ha konfrontáljuk is, tárgyilagosággal, akkor ebből biztosan újat nyerhetünk. De kettős törésű – azt hiszem – ez a hungarológia abból a szempontból is, hogy egyrészt tudományos ismeretanyagot halmoz fel sok tudományág részéről, egy ismeretanyag szintézisét adja, tudományközi szintézisét adhatja, de más is a mi számunkra. A múltunk megismerése, önmagunk megismerése, reálisabb magyarságkép kialakítása egy történeti, társadalmilag megalapozott magyarságkép kialakulásához vezethet el. Számunkra azért fontos a hungarológia, a magyarság megismerése, önismeret és önképnek a tisztítása, tisztulása, mert a múltat azért faggatjuk, s a jelent azért kutatjuk, hogy egy jobb jövőképet egy reális, igaz, demokratikus jövőképet állíthassunk fel, hogy válaszolhassunk az emberiségnek az általános, az egyetemes, hogy úgy mondjam, nembéli fejlődésének keretén belül van-e sajátos szerep, sajátos hely annak a közösségnek, annak a kultúrának a számára, amit sok száz éve magyarságnak, magyar kultúrának nevezünk.

A tv-ben 1981. november 5-én elhangzott, *Mi a magyarságtudomány?* című előadás szerkesztett szövege. A műsor szerkesztője: Hanák Gábor, rendezője: B. Révész László.

(Alföld 1982/5. 51–62 p.)